

Sirpa Oja

Lukijalle

Uskon, että meistä opetuslalla toimivista ainakin satojen ellei tuhansien ammatillisella uralla tullaan muistamaan erityinen Kelpo-kehittämisen kausi, joka ajoittuu 2010-luvun taitteen molemmin puolin. Marraskuu 2007 jää Suomen koulutuspolitiikassa ja esi- ja perusopetuksen järjestämisen historiassa merkittäväksi käännekohtaksi, sillä tuolloin julkaistiin Erityisopetuksen strategia, erityisopetuksen pitkän aikavälin suunnitelma, jonka pohjalta tehdyt muutokset perusopetuslakiin ja opetussuunnitelman perusteisiin astuivat voimaan vuonna 2011. Kelpo-kehittämistoiminta ei ole ollut vain valtakunnallisen normiuudistuksen täytäntöönpanoa eli implementaatiota vaan paljon laajempi uudistus. Ensinnäkin opetus- ja kulttuuriministeriö käynnisti kehittämistoiminnan heti strategian ilmestyttyä eli kolme vuotta ennen lain voimaantuloa – näin opetustoimea kehitettiin kansallisesti online-tilassa. Tämä oli uutta mittakaavaltaan ja toi sekä jännitteitä että nostetta kehittämistyöhön.

Kelpo-kunnat osallistuivat opetussuunnitelman muutosten valmisteluun kommentoimalla esitystä ja käymällä jatkuvaa vuoropuhelua Opetushallituksen edustajien kanssa Kelpo-foorumeilla. Uutta oli myös valtion kunnille tarjoama erityisavustus, jonka turvin kunnat kykenivät panostamaan kehittämiseen. Parhaillaan on meneillään neljäs kansallinen kehittämisaalto. Kymmentä lukuun ottamatta kaikki Suomen kunnat ja kahdeksan kehittämisverkostoa ovat tulleet mukaan kehittämistoimintaan, joten kysymys on hyvin laajasta toiminnasta.

Kyseessä ei ole ollut vain uusi erityisopetuksen kehittämishanke hankkeiden jatkumolla, vaan esi- ja perusopetuksen perustehtävä on laajentunut kasvatuksesta ja opetuksesta niin että nyt huolehditaan

myös oppilaiden pedagogisesta hyvinvoinnista. Siksi käytän kolmiportaisen tuen käsitteen rinnalla ilmaisua oppilaan tuen järjestämiskäytänteet, joihin sisällytän kuuluvaksi kaikki oppilaan kasvun, oppimisen ja koulunkäynnin tukimuodot eli pedagogisen tuen ja oppilashuollon tukimuotojen kokonaisuuden.

Näin mittava uudistus ja kehittämistyö ovat vaatineet hyvää organisoitumista ja kehittämisosaamista kaikilla opetustoimen tasoilla. Näinä vuosina onkin järjestetty mittava määrä niin kansallista kuin alue-, kunta- ja koulutasoista koulutusta, konsultaatiota ja ohjausta, on verrattu omia toimintamalleja toisten toimintamalleihin ja verkostoiduttu, kehitetty oppilaiden tuen järjestämiskäytäntöjä, siirretty kolmiportaiseen tukeen esi-, perus- ja lisäopetuksessa sekä tehty pedagogisia innovaatioita – sanalla sanoen tehty valtava määrä työtä. Keskeisessä roolissa reformin läpiviemisessä ovat olleet kuntien ohjausryhmät ja rehtorit, mutta ennen kaikkea nuo yli 300 Kelpo-koordinaattoria, jotka ovat muutosagentteina organisoineet ja suurimmaksi osaksi myös itse toteuttaneet kehittämistoimintaan tarvittavaa yhteistyötä ja toimineet kehittämisverkostojen solmukohtina. Saatuaan riittävän tuen he ovat osoittautuneet oikeiksi työmyyriksi ja todistaneet hallitsevansa Sydänmaanlakan (2009) nimeämät johtajan kolmen i:n periaatteet ja kyvyt: he osaavat innostua, innostaa ja innovoida. Ensin he innostuivat itse ja innostivat sitten tiedoilla ja esimerkeillä ohjausryhmän, rehtorit ja muut opettajat yhdessä innovoimaan uudenlaisia toimintamalleja ja ratkaisuja oppilaiden tuen järjestämiskäytäntöihin. Tällä hetkellä innostus ja innovaatiot laajenevat ja leviävät verkostomaisesti yksiköiden sisällä sekä yksiköistä, kunnista ja seuduilta toisiin. Näin kehittämisosaaminen lisääntyy, pedagogiset innovaatiot leviävät ja oppijoiden yhteisöt syntyvät.

Kelpo-kehittämis toimintaan yhdistyy myös yhteisopettajuuden läpimurto Suomessa. Käytän yhteisopettajuuden käsitettä, joka on määritelmällisesti laajempi kuin samanaikaisopetus (Takala 2010). Samanaikaisopettajuutta on Suomessa toteutettu jo 70-luvulla ja opettajien yhteistyö on lisääntynyt koko ajan, mutta nyt aika näyttää olevan kypsä yhteistyön syventämiseen. Kolmiportainen tuki, oppilaan yksilöllisten tarpeiden huomioon ottaminen heterogeenisissä ryhmissä ja yksin toimimisen kulttuuri ovat yhdistelmä, joka yksinkertaisesti ei

enää toimi nykykoulussa. Muutoshaastetta ei ole mahdollista ratkaista vain lisäämällä resursseja. Opettajaan kohdistuvat odotukset ja vaatimukset on helpompi kohdata yhdessä kollegan kanssa.

Minulla on ollut ainutlaatuinen tilaisuus olla mukana erityisopetuksen kehittämisessä eri työtehtävissä ja rooleissa aina vuodesta 1984 saakka. Latu-hankkeen ajoista lähtien olen ollut mukana kansallisissa kehittämishankkeissa joko kunta-, seutu- tai valtakunnan tason tehtävissä, ja vuodesta 2008 lähtien Kelpo-kehittämistoiminta ja reformin implementoiminen ovat olleet päivittäisen työni pääsisältö EduCluster Finland Oy:ssä. Nämä neljä vuotta ovat olleet rikasta yhteisen oppimisen ja jakamisen aikaa. Työroolistani käsin minulla on ollut mahdollisuus koko ajan nähdä, kuulla ja tarkkailla, mitä ohjausryhmissä tapahtuu, mitä rehtorit ja koordinaattorit tekevät ja kokevat, mitä yhteisopettajuutta toteuttavat opettajat kertovat kokemuksistaan sekä millaista kehittämistyötä ja millaisia dokumentteja ja innovaatioita kunnissa ja kouluissa syntyy. Työtehtäväni vuoksi olen myös saanut olla mukana vuosittain kymmenissä ja taas kymmenissä koulutus-, konsultaatio- tai prosessikehittämistilaisuuksissa ympäri Suomea erikokoisissa kunnissa ja osallistunut näin itse kehittämistyöhön. Kuntien koulutusprosesseihin ja kehittämistoimintaan liittyvien suunnitelmien, opetussuunnitelmien, lomakkeiden, toimintamallien ja moninaisten muiden materiaalien lukeminen ja kommentoiminen on niin ikään ollut äärimmäisen rikas kokemus.

Puhutaan Kelpo-hengestä, joka on ainakin valtakunnallisissa koordinaattoreiden tapaamisissa ollut lähes käsin kosketeltavissa ja osallistujien aistittavissa. Henki on syttynyt ja vahvistunut yhteisestä ponnistelusta ja tekemisestä, yhdessä koetusta ja opitusta. Parasta on ollut saada olla mukana iloitsemassa saavutetuista tuloksista, jotka rohkaisevat kokeilemaan uutta. Tämä Kelpo-kehittämistyölle ominainen tekemisen meininki on vahva osoitus suomalaisten kouluyhteisöjen todellisesta sitoutuneisuudesta oppilaiden hyvän ja laadukkaan koulupäivän rakentamiseen yhdessä. Se on yhteisöllisyyttä, ja siitä syntyy ensin paikallinen ja lopulta koko kansallinen oppijoiden yhteisö, jonka oppiminen ei ole kertaluontoista hanketyötä vaan jatkuva elävä prosessi.

Tämän kirjan lähestymistapa on hyvin praktinen. Kirja syntyi ensinnäkin tarpeesta tuoda yleiseen tietoisuuteen sitä kehittämistyötä,

muutosta ja yhdessä oppimista, jota kunnissa ja kouluissa on jo tapahtunut neljän viime vuoden aikana. Koska joudumme odottamaan tutkimustietoa muutosten vaikuttavuudesta vielä vuosia, tässä kirjassa pyritään hahmottamaan ja kuvaamaan Kelpo-kehittämistoimintaa ja meneillään olevia prosesseja tuoreeltaan. Vaikka meillä on käytettävissämme vasta muutama kirjallinen raportti, meillä on tuhansien ja taas tuhansien henkilöiden kokemuseräistä tietoa ja kehittämistyöstä kertynyttä osaamista, kokemusta siitä, mikä toimii ja mikä ei.

Lisäksi haluan välittää lukijoille kuvan siitä, miten 326 kunnan, 8 kehittämisverkoston ja 34 yksityisen opetuksen järjestäjän kehittäjät ja koulutettavat ovat näinä kehittämisvuosina kehittämistyötä toteuttaneet, etsineet, haparoineet, innostuneet ja onnistuneet. Kolmas syy tämän kirjan syntyyn on halu tarjota havaintoja ja kokemuksellista tietoa kehittämistyöstä niiden kuntien, koulujen ja opetustoimesta vastaavien käyttöön, joiden kehittämis työ on vasta aluillaan. Kuntakohittaiset erot ovat nimittäin konsultaatiokokemukseni mukaan edelleen yllättävän suuret.

Kehittämistyötä on tehty esi-, perus- ja lisäopetuksessa, mutta tämän kirjan esimerkit keskittyvät kunta- ja koulutason perusopetukseen ja vain sivuavat esiopetusta. Kirjassa ei käsitellä uudistunutta perusopetuslakia yksityiskohtaisesti pykälä pykälältä eikä opetussuunnitelmaa luku luvulta. Myöskään hallinnollisia menettelytapoja ei esitellä, vaan tarkastelun kohteeksi nousee reformin toteuttamisen kannalta kriittisiksi osoittautuneita ydinasioita.

Kirja jakaantuu kolmeen osaan. Näitä edeltää johdantoluku *Mitä on kehkeytymässä?*, jossa orientoin lukijan Kelpo-kehittämistoiminnan kontekstiin ja kehittämistyön systeemiseen luonteeseen. Tämän jälkeen esittelen lyhyesti nykyistä kehittämistoimintaa edeltänyttä erityisopetuksen parissa tehtyä kehittämistyötä, joka vaikuttaa merkittävästi nykytilanteen taustalla. Lisäksi kuvailen Kelpo-kehittämistoiminnan kulkua.

Ensimmäisessä osassa *Minkä tulee muuttua?* tarkastellaan ydinasioita, joita oppilaiden kolmiportaisen tuen järjestämiskäytänteiden kehittämisessä nousee esiin Erityisopetuksen strategiasta ja laki- ja opetussuunnitelmauudistuksesta. Osan ensimmäisessä luvussa nostan tarkasteluun sellaisia kysymyksiä kuin koulun kehittäminen kohti

inkluusiota, varhaisen tuen toteuttamisen mahdollisuudet sekä mitä tuen kolmiportainen rakenne merkitsee. Toisessa luvussa kokeneet erityisopetuksen ja oppilashuollon kehittäjät Leena-Inkeri ja Simo Rönty vievät lukijan pohtimaan kehittämistoimintamme syvimpiä ytimiä – arvokysymyksiä, ihmiskäsitystä, oppilaan ja opettajan vuorovaikutussuhdetta sekä miten tämä kaikki konkretisoituu opetushenkilöstön oppilashuollon toimina koulun arjessa.

Kirjan toisessa osassa *Mitä tekemällä kelpo koulu rakentuu?* tarkastelen ensin kysymystä organisaation kehittämisen systeemisestä näkökulmasta ja pyrin hahmottelemaan kehittämistyön kokonaiskuvaa. Kuvaan kehittämistasot ja niiden elementit, joissa muutoksia kunta- ja koulutasoilla tavoitellaan, ja esittelen lyhyesti Kelpo-kehittämistyössä laajasti käytettyjä hyväksi havaittuja kehittämiskeinoja. Tämän jälkeen artikkeleiden kirjoittajat lähestyvät teemaa joko hyvin konkreettisesti tai teoriaan sitoen siitä näkökulmasta, mikä näyttää toimivan hyvin, miten kehittämistyötä, muutosta ja reformia voidaan viedä eteenpäin ja miten tuloksia saadaan aikaan suomalaisessa koulukontekstissa. Artikkeleissa nousevat esille laajentuva opettajan ja rehtorin rooli, opettajien jaksamisen tukeminen ja yhteisöllinen toimintakulttuuri. Lisäksi artikkeleissa pureudutaan oppimiskäsitykseen ja opetustyön pedagogisiin peruskysymyksiin. Kirjoittajat edustavat isoja, keskikokoisia ja pieniä kuntia. Näin on haluttu tuoda lukijalle moniulotteinen kuva kehittämistoiminnan toteuttamisesta. Osa artikkeleiden kirjoittajista ja heidän edustamistaan paikkakunnista tai kouluista on ollut aiemminkin esillä valtakunnallisilla Kelpo-foorumeilla. Lähes kaikilla kirjoittajilla on vuosikymmenien kokemus kehittämistyöstä, ja osassa artikkeleista myös kerrotaan pitkäjännitteisestä kehittämistyöstä. Artikkeleissa on tietolaatikat, joissa esitetään kuntakohtaisia opetustoimen perusfaktoja. Artikkeleiden lopuissa on syvällistä pohdintaa meneillään olevasta kehittämistyöstä osana laajaa opetustoimen kehittämisen kontekstia.

Vantaan työryhmän Paula Järnefeltin, Niina Långin ja Eero Väättäisen artikkelissa esitellään suuren kaupungin kehittämistoimintaa opetustoimen johdon näkökulmasta. Vantaa on systemaattisesti kehittänyt tuenjärjestämiskäytänteitä jo pitkään. Aluerehtorijärjestelmä, aluekoordinaattorit, konsultoivat erityisopettajat ja osa-aikaisen eri-

tyisopetuksen kehittäminen ovat olleet Vantaalla tärkeitä muutoksen avaimia.

Samoin Kajaanin työryhmän Eija Heikkisen ja Mikko Saaren artikkelissa on esillä opetustoimen johdon näkökulma mutta myös erityinen painotus kehittää koulun toimintakulttuuria opettajien yhteistoiminnan avulla. Kajaanissa on toteutettu opettajien ammatillisen osaamisen ja osallisuuden vahvistamista mielenkiintoisella tavalla tutkiva opettaja -työotetta käyttäen.

Arto Willman Oulusta ja Leena Liusvaara Salosta valottavat artikkeleissaan kehittämistoiminnan onnistumista erityisesti rehtorin näkökulmasta. Heidän artikkelinsa käsittelevät rehtorin pedagogisen johtamisen ja kehittämisen haastavaa mutta myös mahdollisuuksia tarjoavaa tehtävää. Liusvaaran artikkelissa kuvataan konkreettisesti, miten rehtori johtaa prosessia, jossa opettajat oppilaiden opetuksen eriyttämisen tarpeisiin vastatakseen siirtyvät toteuttamaan yhteistoiminnallista yhteisopettajuuspedagogiikkaa.

Koordinaattorin äänen ja kokemuksen kirjaan tuo Lohjalta Taina Hämäläisen artikkeli, jossa hän mielenkiintoisesti kuvaa koordinaattorin monipuolista tehtäväkenttää Kelpo-kehittämistyössä. Hänen artikkelissaan ovat esillä myös pedagogisen arvioinnin, oppilaiden oppimaan oppimisen ja tunnetaitojen vahvistamisen sekä kehittämistyön työkalut, joita opettajien käyttöön on kehitetty.

Outi Dahlgrénilla ja Paula Partasella Hämeenlinnasta on vuosien kokemus yhteisopettajuudesta, jonka hyötyjä eri osapuolille he artikkelissaan tarkastelevat. Yhteisopettajuus on kokonaan oppilaiden yksilöllisyyden ja yleisen, tehostetun ja erityisen tuen tarpeiden huomioimisen palveluksessa. Heidän artikkelissaan kuvataan myös, miten yhteisopettajuuden avulla toteutetuilla joustavilla ryhmittelyillä on voitu tukea myös lahjakkaiden lasten oppimista aivan uudella tavalla.

Kolmannessa osassa *Työ jatkuu oppijoiden yhteisönä* kokoan yhteen kirjan artikkeleiden herättämiä ajatuksia ja suuntaan tulevaan. Kirja päättyy viitasaarelaisten opettajien Outi Helteen, Riitta Kotisaran ja Marja-Leena Paanasen lähes runolliseen kuvaukseen siitä, miten aluksi vain yhden kehitysvammaisen lapsen lähipiirissä syntyneestä unelmasta kasvaa uusi pedagoginen innovaatio, joka muuttaa koko koulun toimintakulttuuria.

Kiitän lämpimästi kaikkia artikkeleiden kirjoittajia. Ansiokkaiden artikkeleiden välityksellä saamme käyttööme pitkäjännitteisen kehittämistyön avaimia. Kirjoittamisprosessin aikana totesin, kuinka työlästä on fyysisesti tai ajallisesti paikantaa yksittäisiä havaintoja kaiken sen kirjatun ja kirjaamattoman materiaalmäärän äärellä, joka Kelpo-kehittämispöcessin aikana on syntynyt. Siksi tyydyn viittaamaan lähteissä EduCluster Finland Oy:n (ECF) arkistomateriaaliin, joka sisältää raportteja Opetushallitukselle, tilastointeja, kokousmuistioita, Kelpo-koulutustapahtumien suunnittelu- ja työpapereita, luentomateriaalit sekä sähköisten Kelpo-verkkosivujen ja oppimäpin sisältämää kuntien materiaalia. Vastään omien artikkeleitteini tulkinnoista ja johtopäätöksistä. Ne ovat syntyneet oman pitkän ammatillisen kokemuksen ja kehittämistäustani pohjalta. Viittaan mielelläni systeemiteoreetikko Shoteriin, joka on todennut, että koska systeemit ovat eläviä, aidointa olisikin tutkia niitä vain osallistumalla itse systeemin toimintaan.

Kelpo-kehittämistyön etenemiseen ovat vaikuttaneet tuhannet henkilöt ympäri Suomea. Haluan kuitenkin erityisesti kiittää Opetushallituksen Kelpo-ohjausryhmää, joka ensimmäisen ja toisen kehittämisaallon aikana kokoontui säännöllisesti suunnittelemaan, arvioimaan ja keskustelemaan kehittämispöcessin etenemisestä. Ryhmässä käydyt keskustelut kokeneiden asiantuntijoiden kesken olivat hyvin antoisia ja laajensivat yhteistä ymmärrystä siitä, mitä on tapahtumassa. Samoin haluan kiittää asiantuntijoita ja kuntien edustajia, jotka koulutustapahtumissa auliisti jakoivat asiantuntemustaan ja kehittämiskokemuksiaan kaikkien työn etenemiseksi ja toivat pohdittavaksi keskeisiä kysymyksiä. Aivan erityisesti kiitän kouluttajakollegaani Simo Röntyä, jonka pitkä kokemus, asiantuntijuus ja syvällinen perehtyminen ja pohdinta näiden teemojen äärellä hakevat vertaistaan. Ilman oman työpaikkani EduCluster Finland Oy:n tiimin mitä moninaisinta osaamista on koulutusprosessien onnistumista vaikea kuvitella.

Toivon tämän kirjan tarjoavan lukijalle monipuolisen läpileikkauksen Kelpo-kehittämistoiminnassa tehdystä kehittämistyöstä. Teos antaa paljon ideoita omaan työhön niin opetustoimen johdolle, ohjausryhmille, rehtoreille kuin opettajillekin ja innostaa jatkamaan ponnisteluja pedagogisia innovaatioita kohti. Toivon, että kirja voisi

toimia apuna kehittäjien Kelpo-prosessin reflektomisessa ja innoittaa kehittämistyön jatkamiseen.

Lopuksi haluan omistaa tämän kirjan ensinnäkin kaikille entisille oppilailleni, joita ilman tuskin olisin tätä kirjaa toimittamassa. He ja heidän perheensä ovat tuoneet eteeni ne kysymykset ja teemat, joiden ratkaisuprosessit ovat synnyttäneet aina uusien jatkokysymysten sarjan. Kiitokset kaikille kollegoille ja yhteistyökumppaneille, jotka ovat tuoneet näihin prosesseihin omat merkittävät panoksensa. Kaikki yhdessä oppilaiden parissa koettu ylläpitää motivaatiotani ja innostustani oppilaan tuen järjestämisen kysymyksiin ja laajemminkin suomalaisen koulujärjestelmän kehittämiseen.

Toiseksi omistan tämän kirjan tyttärenpojalleni, joka aloittaa koulupolkunsa vuonna 2017, tasan 50 vuotta myöhemmin kuin mummunsa. Koulun aloittaminen mustavalkotelevision ja ubiikkiyhteiskunnan aikakaudella on totisesti erilaista, mutta lapsen tarve tulla omassa kasvuympäristössään rakastetuksi ja hyväksytyksi omana itsenään pysyy aikakaudesta toiseen. Uskon, että lapsenlapseni voi opiskella monta piirua inklusiivisemmassa oppimisympäristössä kuin mummunsa – siis kelpo koulussa.

Juhannuksena 2012 Vähä-Perännejärven rannalla

Sirpa Oja